

УДК 811.161.2'373.2'38

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.181054>

Н. М. Сологуб,

д-р філол. наук, проф.,

Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського,

завідувач кафедри мов

ВЛАСНІ НАЗВИ В ПОЕЗІЇ ЯРА СЛАВУТИЧА

У статті проаналізовано вживання власних назв (антропонімів, топонімів, гідронімів) у поезії Яра Славутича – українського поета, який не сприйняв радянську владу і жив та творив у Канаді.

Особливо активні у його поезії антропоніми. Серед них центральне місце займають представники десидентського та правозахисного руху, культурних діячів української і світової історії.

Власні назви Яра Славутича – не лише важливий образний засіб, а й засіб оцінювання, інтелектуалізації його поезії, засіб вираження світоглядних позицій автора. Часто власні назви Яра Славутича потребують декодування.

Ключові слова: власні назви, поезія Яра Славутича, антропоніми, топоніми, гідроніми, світоглядні позиції.

Прикметною рисою індивідуального стилю Яра Славутича є вживання власних назв, насамперед топонімів, гідронімів і антропонімів. Ці назви об'єднуюмо терміном оніми. Призначення цього шару лексики багатоаспектне. Насамперед слід відзначити, що він має значний культурологічний потенціал. З формального погляду оніми мають також значну текстотвірну функцію. Вони виступають тими змістовими центрами, які оформлюють поетичний текст як закінчене ціле. Для того, щоб адекватно витлумачувати смисли, що приховуються за онімами, потрібні знання культури та історії народу. Раз у раз виникає необхідність декодувати закодовану у власних назвах інформацію, часом досить різноаспектну.

Дослідженню власних назв в поезії Яра Славутича вже приділялася певна увага. Зокрема, А. Власенко-Бойцун у статті «Місцеві назви в поезії Яра Славутича» (1) намітила основні аспекти використання цих назв, зокрема, топонімів і гідронімів. Всього кількість вживання поетом власних назв, за її спостереженням, перевищує 2000.

Значення цієї групи лексики ще й у тому, що вона має всесвітній характер, бо вміщує історичні й географічні назви фактично всіх країн та всіх материків. Ці назви відіграють значну роль у змісті і формі поетичних творів Яра Славутича. Наприклад, назви **Дніпро (Бористен), Батурич, Полтава** тощо є не лише назвами певних, часто трагічних, моментів в нашій історії, вони мають також символічне значення, особливо для українців. Часто місцевість стає символом якоїсь історичної події, що змінює хід історії і для народу має специфічне значення» (1,76). **Полтава** визначає поневолення України Москвою; **Ватерло** – поразку французів; **Сибір, Соловки** стають символами страждань народу і т.д. Щоб розуміти ці символи, треба глибоко знати історію народів.

Географічні назви тісно пов'язані з найважливішими історичними моментами певної країни. Чорне море, Дніпро, також Запоріжжя пов'язані з батьківщиною Яра Славутича – Херсонщиною. Вони вживаються особливо часто .

Виділяє поет і **Київ:**

Де б не жив ти і як не діяв,
По яких не блукав містах,
Твоя святість – **твій рідний Київ,**
Хоч ти сам перелітний птах (I, 431).

Оскільки поезія Яра Славутича нагадує своєрідний поетичний літопис, то назви місцевостей, рік, імена та прізвища людей є необхідним компонентом цього літопису, вказуючи на місце й час описуваних подій. Варто побачити в тексті кілька імен чи назв місцевостей — і відразу знаєш, у яку епоху чи в яке місце перенесла тебе поетова уява. **Яр-Бористен** вказує на долю кімерійців. Ріка **Каяла, Путивль град, Ярославна** – вводять в атмосферу нещасливого походу Ігоря.

Проаналізувати всі власні назви, які трапляються у творах Яра Славутича, неможливо, та й великої потреби в тому немає. Ми вважаємо доцільним докладніше зупинитися на тих випадках, де виявляється оригінальність поета, які займають якесь

особливе місце у філософсько-естетичній концепції автора, відіграють особливу роль в історії України, її народу.

Зокрема, поет прагне передати історію України як безперервну лінію – від скитів через епоху язичництва, князівську добу, добу козаччини, епоху московського поневолення аж до наших днів. Часто в поета спостерігається своєрідний перегук різних історичних епох. Недарма одна з його збірок називається **«Гомін віків»**.

Однією з важливих складових цього поетичного літопису є визвольна боротьба українського народу проти московського поневолення. Тому перелік відповідних місцевостей, де відбувалися визвольні битви, перелік людей, що брали участь у цій боротьбі, видається цілком доречним і художньо виправданим.

Найважливіше місце тут займає **Мазепа**. Це ім'я зустрічаємо в багатьох місцях поетичних творів Яра Славутича, воно виростає до рівня своєрідного символу спротиву поневоленню. Часто навіть здається, що поет його явно ідеалізує. У ряд визвольної боротьби стають інші представники українського народу. Нерідко певні прізвища та імена виконують, так би мовити, кілька функцій; Наприклад, Тарас Шевченко – це й борець проти царського самодержавства, і великий поет українського народу. Те саме можна сказати й про Є. Маланюка, Олександра Олеся, Олега Ольжича, О. Телігу, багатьох представників дисидентського і правозахисного руху (В. Стус, І. Світличний та багато ін.). У цьому ж ряду – Кармалюк, Довбуш, вояки УПА й т. д.

Часто вживаються в поезії Яра Славутича імена, так би мовити, чисто культурницьких діячів, які прославляли український народ своїми творчими здобутками. Це – Сковорода, Бортнянський, Григорович-Барський, П. Куліш, М. Рильський, П. Тичина М. Зеров та ін.

Багатьох противників тоталітарної системи Яр Славутич образно назвав «живими смолоскипами», що зумовило й назву цілої збірки.

Широко представлені імена ворогів українського народу. У поезіях Яра Славутича у відповідних контекстах з певним лексичним наповненням виступають оніми Петро І, Катерина, Ленін, Сталін, Каганович, Держинський, Єжов, Брежнєв, Крючков та ін. Як правило, ці імена набувають виразно символічного звучання. Адже за кожним іменем стоять конкретні справи його носія.

Яр Славутич не обмежується персонажами лише української історії. Його поезії – то справжній калейдоскоп імен світової історії. Надзвичайно часто зустрічаються імена грецької міфології, імена видатних діячів культури багатьох країн світу. Дуже часто вживаються античні імена, що стали визнаними символами. Варто назвати хоча б імена **Антей** як символ зв'язку з рідною землею, **Прометей** та ін. Досить часто поет уживає їх у зв'язку з життям українського народу. Наприклад, ім'я **Ніоба** в європейській літературі часто вживається як символ материнської скорботи. З грецької міфології відомо, що Ніоба дуже пишалася своїми дітьми і тим, що їх у неї багато. Ніоба зневажала богиню Лото, яка мала лише двоє дітей (зате це були Аполлон і Артеміда!). Аполлон та Артеміда жорстоко помстилися за образу матері. Вони повбивали всіх дітей Ніоби. У невтішному горі Ніоба весь час плакала й нарешті перетворилася на скелю, з якоїтік струмок її сліз. До образу Ніоби зверталось багато письменників, поетів, митців. Яр Славутич використовує цей образ та ім'я Ніоби для зображення долі Оксани Мешко і – ширше – долі багатьох українських матерів усієї України, у яких відбирала дітей тоталітарна система.

Скорботна Мамо! В давнину **Ніоба**

Такої долі мати не могла.

Калічать сина каторга, хвороба –

І душу душить арештантська мла.

Вся Україна стогне у в'язниці.
Юрмі тортур немає реченця.
В бараки сунуть в'язні блідолиці,
Голодні, виснажені до синця (I, 478).

Значне місце в поезіях Яра Славутича займають імена чи прізвища колег по перу – письменників і поетів. Багато поезій він прямо присвячує їм. Варто відзначити, що часто згадуються персонажі їх творів. Наприклад, Одісей, Пенелопа – персонажі Гомера; Гамлет, Отелло, Ричард, Яго – персонажі Шекспіра; Катерина, Ярема – персонажі Шевченка і т. д. У цьому разі імена персонажів виступають репрезентантами письменників, що їх створили.

Нерідко з метою узагальнення поет прізвищам надає форми множини, досягаючи цим певної знижувальності в оцінці відповідних персонажів. Пор.: Навкруг **Ляшки, Щербицькі, Скаби** (I, 470), Слізьми народу **Вороньки** / Впиваються доп'яну (I, 515), Проти комун, **махнів** (I, 287).

Важливе місце в системі образних засобів Яра Славутича займають **топоніми** й **гідроніми**. Вони, зрозуміло, дають часто географічні координати відповідних історичних подій. Але, як правило, цим ніколи не обмежуються, а набувають символічного характеру. Наприклад, назва **Полтава** символізує поразку Мазепи та остаточне поневолення України, **Броди, Крути** – символізують самовіддану, жертвовну боротьбу за вільну Україну, Тернопіли – знак грецької антики, але водночас це й символ відваги та самовідданої любові до батьківщини:

Цикади, гелладські солов'ї,
Прославте полеглих у Тернопілах!
Тут їхні тіла, виростаючи муром,
Загородили персам дорогу.
Тут їхні щити оборонили
Тривання рідного краю! (I, 380).

Прикметно, що ця поезія, за свідченням автора, написана саме в Тернопілах. Так само й поезія «**Спарта**» написана в Спарті. Поет знаходить паралелі між Спартою та українською історією:

Славлю тебе, **Запорожжя предвічна прамати,**
Славлю твій соняшний пил,
Бронзу списів, що літали в бої переймати
Ворога з бурих кобил! (I, 381).

Значна кількість власних назв символізує терор тоталітарної системи проти української людності. Це такі назви: **Соловки, Сибір, Урал, Колима, Якутія** та ін. Нерідко такі географічні назви вживаються поетом у формі множини, що узагальнює відповідні явища. Пор.:

Свій вік на чужині батьки дожили,
Кістями полягли за Уралом. (I, 146),
По сибірах, уралах іде нездоланий,
Вибухає могутній, мов красні вулкани,
Рвійний спротив когорт — у нагих кістяках! (I, 499),
Знаю, долею Вишні Остапа
По сибірах, як вирок, піду... (I, 462),
І тих, кого з дому взяли,
В тюремницьке авто забрали,
Гноїтиме жур ковили,

Ховатимуть мерзлі **урали** (I, 652),
Незламних духом, гордих споконвік
Щодня й щоночі комуністи брали –
Кудись везли на соловки й урали (II, 62).

З одного боку, множина тут, дійсно, використана як засіб узагальнення. Але з другого, – можливо, що вживання множини зумовила і форма **Соловки**, де множина є природною формою.

Назви рік теж часто виступають, крім суто географічної функції, в ролі символу. Так, назва **Дніпро, Славута** й под. виступають як символ батьківщини. Пор.:

Ні гожий Майн, ні Рейнові щедроти,
Ні косогорів пишнobarвна гра
Не нагадають степові широти
І не заступлять рідного Дніпра (I, 176).

При аналізі вживання Яром Славутичем власних назв слід обов'язково враховувати **мотив подорожі**. Збірка *«Мудрощі мандрів»*, де найбільшою мірою цей мотив відбився, – то своєрідний поетичний вахтовий журнал. У цьому «журналі» відзначаються зупинки в особливо важливих для поета місцях, назви яких і фіксуються. Але до чисто географічних координат, як правило, додаються історичні. Наприклад, відвідання Тернопіл або Спарти спонукає поета пригадати легенду про битву при Термопілах, про долю Спарти й долю Запорозжя і т. д.

Крім власної подорожі, поет наводить і подорож героїв поеми *«Моя доба»* – Павла й Гаврила. За боротьбу проти тоталітарної системи вони були заслані у Східній Сибір. У поемі зображена ця їхня «подорож». Згодом вони обидва втекли з каторги за кордон. Через Китай, Японію, Тайланд, Індію і т. д. ці герої повертаються на батьківщину. Зрозуміло, що при цьому поет вживає значну кількість місцевих назв (**Кіото, Банкок, Гімалаї, Ганга** і т. д.).

Від деяких прізвищ утворені прикметники, які поет уживає, надаючи їм певної оцінної семантики, як правило, цілком негативної,

А ми (без клепки в темній голові)
Задармо хліб, і крицю, і свободу
Давали сповна **сталінській Москві** (I, 584);
Спини підлоту, **сталінське підніжжя!**
Глушишь, маро, від власного виття!
Мій чесний труд не кане в небуття (I, 595);
Грядуть навально, вистраждані з болю,
Свобода й правда – змаги бойові –
На згин останній **сталінській людві** (I, 592).

Схожим чином Яр Славутич уживає прикметники **брежнєвський** (**брежнєвський** батіг – I, 558, **брежнєвський** мотуз, – I, 579), **андроповський** (**андроповські** капрала – I, 573), **сусловський** та ін.

Ці засоби зумовлені загальним ставленням Яра Славутича до тоталітарної системи та її апологетів.

Вживання власних назв у поезії Яра Славутича є повноцінним образним засобом. Він дає можливість поетові забезпечувати визначення точних координат у часі й просторі певних історичних подій, виражати їх оцінки. Разом з тим вживання власних назв забезпечує інтелектуалізацію поезії Яра Славутича. Пересічний читач часто не здатний глибоко зрозуміти зміст багатьох його поезій. Навіть людині з вищою

філологічною освітою доводиться звертатися до енциклопедій. Здається, поет і сам це розуміє, коли пише:

Мій кожен день довершує звитягу!
І кожне слово зроджує трофей!
Для серця й мозку **вибраних людей**
Підняв я стяг насаженого змагу (I, 271).

Треба зазначити, що поет часто перебирає міру у вживанні власних назв у своїх поезіях. Наприклад, у сонеті «*Онацький у Римі*» вжито 6 власних назв (на 14 рядків!). А в поезії «*Сон*» на дві сторінки нараховується майже три десятки власних назв (переважно прізвищ). Це явно утруднює сприйняття змісту поезій. Але таких випадків усе ж порівняно мало.

В цілому вживання власних назв – топонімів, гідронімів, імен і прізвищ людей – забезпечує високий рівень інтелектуальності поезії Яра Славутича. Іноді навіть здається, що поет «грається» своїми знаннями, пишається ними.

Мотив «корінь», «батьківський поріг», розповідь про себе стає розповіддю про час. Гурівський ліс для поета — це і денікинці, й кулі «нових куренів», і петлюрівці, і комуни, і махни.

У поемі «*Моя доба*» постають перипетії життя поета від зруйнування хутора до участі в «Чернігівській Січі».

Зворушливий початок поеми:
Степи, степи... Херсонська стороно,
Мого дитинства океан бурхливий,
Чи зможу на поєми полотно
Перенести твої безмежні ниви,
Твоє повітря – як міцне вино –
Твої раптові громовисті зливи? (II, 60).

Знову постає Благодатне. Гордість за рід. Біль за його зруйнування. Твір сповнений гострих емоційно-мовних оцінок, які виявляють світоглядні позиції автора. У поемі багато драматичних сцен. Можна приймати або не приймати позицію автора, але не відмовиш у проникливості зображуваного, де поєднується ліричне та епічне, об'єктивне й суб'єктивне, де виявляються глибокі можливості української мови. Про це, свідчать і власні назви у поезії Яра Славутича.

Література

1. *Власенко-Бойцун А.* Місцеві назви в поезії Яра Славутича. Творчість Яра Славутича: Статті і рецензії. Упорядкував Володимир Жила. Едмонтон : Видання Ювілейного комітету при НТШ, 1978. Т. 1. 432 с.; С. 74–78.
2. *Селіверстова Л.* Власні назви у поетичній мові Яра Славутича // Збірник наукових праць. Дніпропетровськ : Січ, 1998. Кн. 5. С. 563–570
3. *Чотик Б.* «Співець мандрів». Поезія Яра Славутича. Овид, 1973. Т. XXI. С. 27–30.
4. *Яр Славутич.* Твори у п'яти томах. Київ, Дніпро, 1998.

Referenses

1. Vlasenko-Boytsun, A. (1978), *Local names in the poetry of Yar Slavutyich. Language creativity of Yar Slavutyich: Articles and recessions [Mistsevi nazvy v poeziyi Yara Slavutyicha. Tvorchist' Yara Slavutyicha: Statti i retsenziyi]*. Arranged by Vladimir Zhyla. Edmonton: Edition of the Jubilee Committee under the NTSh, vol.1, 432 p.

2. Seliverstova, L. (1998), *Own names in the poetic language of Yar Slavutych* [*Vlasni nazvy u poetychniy movi Yara Slavutycha*], Collection of scientific works, Dnipropetrovsk, B. 5. pp. 563–570

3. Chopyk, B. (1973), *"The Singer of the Wanderings". Poetry of Yar Slavutych* [«*Spivets' mandriv*». *Poeziya Yara Slavutycha*],. Ovyd, t. XXI, pp. 27-30.

4. Slavutych, Yar. (1998), *Works in five volumes* [*Tvory u p"ty tomakh*], Kyiv, Dnipro.

Н. М. Сологуб,

*Национальная музыкальная академия Украины им. П. И. Чайковского,
кафедра языков*

СОБСТВЕННЫЕ ИМЕНА В ПОЭЗИИ ЯРА СЛАВУТИЧА

В статье проанализировано употребление собственных имен (антропонимов, топонимов, гидронимов) в поэзии Яра Славутича - украинского поэта, который не принял советскую власть, и жил, и творил в Канаде.

Особенно активны в его поэзии антропонимы. Среди них центральное место занимают представители диссидентского и правозащитного движения, культурных деятелей украинской и мировой истории.

Собственные мена Яра Славутича – не только важное образное средство, но и средство оценки, интеллектуализации его поэзии, средство выражения мировоззренческих позиций автора. Часто имена Яра Славутича требуют декодирования.

Ключевые слова: собственные имена, поэзия Яра Славутича, антропонимы, топонимы, гидронимы, мировоззренческие позиции.

N. M. Sologub,

*National Music Academy of Ukraine named after. P.I. Tchaikovsky,
Department of Languages*

OWN NAMES IN POETRY OF YAR SLAVUTYCH

The article emphasizes that the proper names are supplemented by a peculiar poetic chronicle of Ukraine in the works of Yar Slavutych. The types of proper names (anthroponomies, toponyms, hydronyms) are distinguished. It is mentioned that the history of Ukraine appears in its own names as a continuous line - from the Scythians through the era of paganism, the princely age, the Cossack period, the era of Moscow enslavement up to present time (therefore one of the collections of the author is "Homin of the ages").

It is emphasized that the liberation struggle of Ukrainian people against the Moscow enslavement was reflected in its own names (the list of places where the liberation battles took place, the list of surnames, names of people who participated in this struggle).

It is shown that Mazepa's name has the special role among the anthroponyms on this subject, and increases in Yar Slavutych's works to a peculiar symbol of opposition to enslavement. The names of other representatives of the dissident and human rights movement are emphasized, including the UPA soldiers, which are highlighted in the works of Yar Slavutych.

The names of cultural figures - "live torches" (saying by author) are also commented on the article. The symbolic sounds in respective contexts of the names of Ukrainian nation enemies were marked (the onyms - Peter I, Kateryna, Lenin, Stalin, Kaganovych, Dzerzhinsky, Yezhov, Brezhnev, etc.). The importance of using toponyms and hydronyms in

the system of Yar Slavutych's figurative means (the names of settlements, rivers, etc.) is also mentioned. They also acquire a symbolic character (Poltava, Brody, Kruty, Dnipro) and act as the characters of the homeland.

It is emphasized that the proper names in the works of Yar Slavutych are a manifestation of the intellectualism of his poetry, the imagery of his works.

Key words: proper names, poetry of Yar Slavutych, anthroponyms, toponyms, hydronyms, ideological positions.